

BİLİMSEL BİR DİSİPLİN OLARAK GARBİYATI TEMELLENDİRMEDE KARŞILAŞILAN SORUNLAR VE AŞILMASI ÜZERİNE: GARBİYATÇILIK BİÇİMLERİ

Ertan EĞRİBEL*
Yüksel YILDIRIM**

ÖZ: Türkiye ve dünya son iki yüzyıldır "Batıcı garbiyat" yapmıştır. Batı üstünlüğünün tartışıldığı ve Asya/Doğu çağının başladığı yeni yüzyılda Doğu ve Türkiye'ye büyük bir sorumluluk düşmektedir. Mesele Batı karşıtı garbiyatçılık değil Batı garbiyatçılığının aşılması ve çözümün yeni bir dünya düzeni ve uygarlığı temelinde yeniden tanımlanmasıdır. Bu kapsamda çalışmada, "Garbiyatçılık ve Oryantalizm Eleştirisi Sorunu", "Geleneksel Doğu Uygarlıklarında Batıcı-Garbiyat ve Doğu Garbiyatçılığı Biçimleri Sorunu", "Osmanlı Batıcılığı ve Batıcı Garbiyatçılık Biçimleri Sorunu", "Batıcı Garbiyatçılık ve Marxizm/Sosyalizm Sorunu", "Batı Merkeziliğinin/Evrenselciliğinin Eleştirisi ve Batı Karşıtı Garbiyatçılık ve Yerlilik/Yerellik Sorunu" başlıkları etrafında tartışma yürütülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Garbiyatçılık, Batıcı Garbiyatçılık, Yerlilik.

Challenges in Establishing Occidental Studies as a Scientific Discipline and Overcoming These Challenges: Forms of Occidentalism

ABSTRACT: For the past two centuries, Turkey and the world have engaged in 'Western Occidental Studies.' In the new century, where Western superiority is debated, and the era of Asia/the East is beginning, significant responsibility falls upon the East and Turkey. The issue is not anti-Western Occidentalism but overcoming Western Occidentalism and redefining the solution on the basis of a new world order and civilization. In this context, the study discusses the issues surrounding 'The Problem of Critiquing Occidentalism and Orientalism,' 'The Problem of Western Occidentalism and Eastern Occidentalism in Traditional Eastern Civilizations,' 'The Problem of Ottoman Westernization and Forms of Western Occidentalism,' 'The Problem of Western Occidentalism and Marxizm/Socialism,' and 'The Critique of Western Centrism/Universalism and the Problem of Anti-Western Occidentalism and Indigenous/Locality.'

Keywords: Occidentalism, Western Occidentalism, Indigenous.

Makale Türü : Araştırma Makalesi

Geliş Tarihi : 17.04.2024

Kabul Tarihi : 11.06.2024

* Prof. Dr., İstanbul Üniversitesi, ertanegribel@yahoo.com.tr, ORCID:0000-0003-1742-8006.

** Doç. Dr., İzmir Bakırçay Üniversitesi, yuksel.yildirim@bakircay.edu.tr, ORCID:0000-0002-0836-1068.

Giriş Yerine

Garbiyat konusunda Sosyoloji Yıllığı, Sosyologca, Tarih ve Uygarlık İstanbul dergilerimizde ve kitap serilerimizde bağımsız dosyalar yaptık. Garbiyatı bilimsel disiplin olarak temellendirmek amacıyla 2015 yılında Garbiyat adlı dergi çıkardık. Ama sürdüremedik. Gücümüzün, zamanımızın yetmemesi, yeni konu ve sorunlar konusunda tutumumuzu ortaya koyma çabası, üniversite atama ve yükseltme kriterleri bir ölçüde dostlarımızın desteklerini sınırladı. Sosyologca, akademinin görece dışında, gençlerin desteğiyle ortaya çıkan bir dergi. Konu başlıkları ve dosyalar editoryal bir seçim ve öncelik taşıyor. Sosyoloji anlayışımız nedeniyle disiplinler arası bir çalışma biçimini esas alıyor. Sosyologca'nın bu sayısında Garbiyat temel konumuz. Sosyologca, bağlı olduğumuz Baykan Sezer sosyoloji anlayışı nedeniyle başından bu yana ele aldığı konu ve açıklamaları Türkiye'nin ve dünyanın temel sorunları ve çözümünü yönünde geliştirme çabası içinde oldu. Soyut bir bilimcilik ve bilgiçlik anlayışından ya da memur ve tüccar bilim anlayışından uzak durdu.

Garbiyat konusunu ele alırken konunun kendisinden kaynaklanan güçlükler yanında modern öncesi ve modern sonrası bilim anlayışından kaynaklanan sorunlar var. Günümüzde post modern bilim anlayışı modern öncesi bilim anlayışına yakınlaşarak topluma yabancılaştı. Bilimle uğraşanlar bilimin temel sorunlarından koparak sıradan insanlara yabancı bir kast oluşturdu. Bilim gündelik dilden uzaklaşarak topluma yabancı, otoriter bir dilin ve yayın tekelinin egemenliğine girdi. Toplumsal gerçek ve sorunların çözümüyle ilgili bilgiler ayrıcalıklı kişilerin uğraşı olarak biçimlendi. Bu durum, ele alacağımız konu ve sorunların sınırlarını ve zorluklarını da belirlemektedir. Sosyolojinin olduğu gibi diğer toplum bilimlerinin konuları da XIX. yüzyıl öncesi geleneksel bilim örgütlenmesine benzer uzmanca dar bilim çevreleri tekelinde tutulmaya çalışılmaktadır. XIX. yüzyıl modern bilim anlayışı aşılamayınca sınırlarına kadar gelerek kendini geçersizleştirmekte, tahrip etmektedir. Artık bilim mevcut düzen içinde sorunların çözümüyle kendini sınırlamakta temel konularda tartışmaktan kaçınmaktadır. Bütünsel yöntem anlayışı ve dünya görüşlerinden vazgeçilmesi ve bilimin uzmanca, dar bilim çevreleriyle sınırlanmasının bir nedeni budur. Toplumlar arası çekişme ve çatışmalar mevcut düzen içinde geleneksel dünya görüşüne dayalı karşıtlıklar toplum ideolojileri ve kalıplar biçiminde yaygınlaştırılmaktadır. Bu, yeni konu ve görüşlerin, tartışmaların gündeme gelmesinde de engele dönüşmektedir.

Garbiyat konusunun gündeme gelmesinde ve yöntemini belirlemede daha başlangıçta Batı merkezli modern bilim/sosyoloji ve günümüz bilim anlayışı nedeniyle bir sıkıntı var. Bunun yanda konunun uygarlık, Doğu, Batı, din, kültür, sanat, bilim, dünya görüşü, toplumlar arası farklılıklar, çıkarlar, dünya egemenliği gibi çeşitli alanlarla ilgisi, bu konularda mutlakçı, özcü açıklamaların varlığı, olumlu ve olumsuz pek çok kalıp yargının devreye girmesiyle tartışmanın yöntemini oluşturmak güçleşmektedir. Karşılıklı ön yargıların, mutlak, dar açıklamaların devreye girmesiyle tartışmalar mutlak karşıtlıklara dayalı kısır döngü ve çekişmeye dönüşmektedir. Konunun zorlukları öncelikle mevcut Batı dünya egemenlik düzen ve toplumun örgütlenmesiyle ilişkilidir. Bu durum, bakış açımızı da etkilemekte ortak bir görüş/yöntem oluşturmakta zorlanılmaktadır. Bu nedenle önce konumuzu mevcut egemen bilim eleştirisi çerçevesinde el almak ve temellendirmek daha doğrudur. Garbiyatı bir bilim olarak kurmada birbiriyle ilişkili çeşitli zorluk ve engellerden söz etmek mümkündür. Bu sorunların anlaşılması, aşılması yönünde çabaların olgunlaşmasını sağlayacaktır. Bu tartışma ve değerlendirmeler aynı zamanda garbiyatın akademik düzeyde bağımsız bir disiplin olarak kurulmasının gerekçelerini oluşturmaktadır. Bunların sırası öncelik verdiğimiz konular biçiminde değildir ve yeni eklemeler yapmak mümkündür.

1-Garbiyatçılık ve Oryantalizm Eleştirisi Sorunu

Toplumlar arası ilişki ve çatışmalar, toplumların çapını aşan uygarlık örgütlenmeleri içinde gerçek anlamını bulmaktadır. Ancak XIX. yüzyıl modern toplum bilimleri ve sosyolojinin çerçevesi evrensel Batı toplum modeli üzerine kuruludur. Tek/evrensel uygarlık Batı uygarlığı görülmektedir. Oryantalizm ve Batı garbiyatçılığının temeli de budur. Gerçekte evrenselleştirilen Batı toplum modeli ve uygarlığı değil Batı dünya egemenliğidir. Batı ile Batı dışı toplumlar arasında farklılıklar ve Batı üstünlüğü sürmektedir. Bu nedenle karşılıklı ilişkilerden söz edilse bile farklılıklar ve karşıtlıklar öne çıkmaktadır. Karşılıklı ilişkilerde toplum yerine uygarlık birimi/kimliği ele alındığında yaklaşım biçimi değişmektedir. Oryantalizm (şarkiyat) ve garbiyatın (oksidentalizm) temel konusu hakkında bir tartışma yoktur.¹ Adından da anlaşıldığı gibi “Doğu bilgisi” ve “Batı bilgisi” ile ilişkilidir. Çalışma nesnesi Doğu ve Batı uygarlıklarıdır. Bu konuda geçmişten gelen dünya görüşü, din, bilim, sanat-edebiyat, siyaset ve toplum düşüncesi düzeyinde taraflarla ilişkili geniş bir birikim ve literatür vardır. Ancak Batı ve Doğu bilgisinin bilimsel düzeyde ele alınması oryantalizm konusunda sorun edilmezken, tarihten gelen örneklerinden söz edilirken, garbiyatçılığı bilim olarak temellendirmekte sorun vardır. Geleneksel Doğu garbiyatçılığında söz edilmemektedir. Bunda Batı-merkezci evrenselci bilim ve tarih anlayışından kaynaklanan olumsuzluklar ve eleştiriler etkili olmuştur. Oryantalizm ile Batı yayılcılığı ve sömürgeciliği ile arasındaki ilişki garbiyatçılık konusunda olumsuz yargı ve tutumların bir kaynağını oluşturmaktadır. Aslında bu yargı ve tutumlar, Batı dünya egemenliği ve üstünlüğüne dayalı mevcut koşullarla ilgilidir. Batı, Doğu karşısında üstünlüğünü ve dünya egemenliğini tartışmak istememektedir. Bu tartışma kaçınılmaz olarak Batı dünya düzeni ve egemenliğinin tartışmasına dönüşmektedir. Bu nedenle Batı günümüzde oryantalizmi ve garbiyatçılığı birlikte mahkum etmekten kaçınmamaktadır. Giderek bütünsel dünya görüşleri, bilimsel bilgi ve bilim yöntemi üzerinde kuşkuyla bilim düzeyinde açıklamalar da sıradanlaştırılmaktadır. Doğu ve Batı ile ilgili tasvirler, yargılar, hayaller, fanteziler, imajlar, masallar, bilimsel akademik çalışmalar ile aynı değerde görülmektedir. Bu aynı zamanda bütünsel tarih anlayışlarıyla ilgili bir tutumdur. Her türlü bütünsel dünya görüşü ve yöntem anlayışı otoriter, baskıcı, cinsiyetçi ve emperyalist görülmektedir. Gerçeklik/bilgi kuşkunun ötesinde tanımlanamaz, güvenilirmez hayalî, özcü/mutlak bir yargı, egemen bir kurgu, söylem olarak tanımlanmaktadır. Edward Said’in *Oryantalizm* (1978) kitabının temel bakış açısı budur. Bu bakış açısı Doğu’da ve Türkiye’de garbiyatçılık konusunda hem Batı üstünlüğü eleştirisi olarak kullanılmış, hem de karşıt bir garbiyatçılığın kurulması veya kurulmaması konusunda yargılara temel oluşturmuştur.

Edward Said’in oryantalizm eleştirisi gerçekte tarihi, bilimi, Doğu ve Batı uygarlık bilgi ve birikimini aşmaya yönelik kuşku getirmenin ötesinde tarihi, bilimi, siyaseti iktidarla ilişkili kurguya indirgemektedir. Giderek gerçek, tarih, bilgi, bilinç ve bilim belirsizleşmekte ve değersizleşmektedir. Oryantalizm Batı’nın “Doğu bilinci” değil “çarpık/kurgusal algısı”dır. Doğu ve Batı kimliği kurgu, hayal veya argo deyimle gerçekliği/geçerliliği olmayan tuhaf “icat”tır. Edward Said bu çarpıklığın aşılmasını, verili Batı kimliği dünya egemenliğini ve çıkarlarını değil her türlü açıklamayı reddeder. Bu nedenle Edward Said’in Batı’ya karşı

¹ Oryantalizm yerine şarkiyatçılık demedik. Çünkü oryantalizm konusunda bir birikim ve buna karşı belli yargılar vardır. Bu yargılar tarih içinde çıkmış yargılardır. Batı yayılcılığı ve sömürgeciliği ile ilişkilidir. Oryantalizmi kendi serüveninden arındırmak, yarguları hafifletmek, dönüştürmek bizim işimiz değil. En azından nasıl bir şarkiyat olması gerektiği konusunda kendi görüşümüz oluşturana kadar oryantalizm diyeceğiz. Kendi görüşlerimizle ilgili bir tutum ve değerlendirme söz konusu olduğunda şarkiyat demekten kaçınmayacağız. Bu anlamda ikili bir adlandırma ve farklılık oluşturmaya çalışacağız. Garbiyat konusunda daha rahatız. Konusu ve içeriğini birlikte tartışma ve değerlendirmelerle oluşturacağız. Oksidentalizm daha başlangıçta bize yabancıdır. Fransa’nın öncülüğü ve kaygıları tarafından belirlenmiştir.

eleştirisine rağmen Batı tarafından görüşlerine sahip çıkılmaktadır. Tarihte Doğu-Batı geleneksel ilişkileri dışında ortaya çıkmış ve Batı içinde yeni dünyanın/ilişkilerin sözcülüğünü ve önderliğini yapan ABD’de bu görüşler (tarihin/kimliğin inkârı) hoşnutlukla karşılanmıştır. Tuhaf olan Batı dışı ülkelerde akademik çevreler dâhil geniş kesimlerin bu kitabı benimsemesi ve bu görüşlere katılmasıdır. Gerçekte Batı oryantizm anlayışı değil Doğu’nun kendi kimliğine dayalı gündeme getireceği açıklamalar, yeni arayışlar, siyaset ve tarih anlayışı, Doğu kimliği reddedilmektedir. Batı dışı toplumların kendi kimliklerine, Batı dünya egemenliğine alternatif yeni bir düzen ve dünya görüşü geliştirmesine kuşkuya dönüşmektedir. Böylece toplumların kendi tarihi ve sorunları üzerinde bilim ve dünya görüşü temelinde etkide bulunması, kendi kimlik ve örgütlenmeleri ile sorunları aşması mümkün olmayacaktır. Tarihe ve yönetime karşıt bu yaklaşım (oryantizm eleştirisi) garbiyatın bütünsel bir bilim anlayışı olarak kurulması önünde engele dönüşmektedir. Hesaplaşmaya bu anlamda egemen oryantizm anlayışı ve eleştirisinden başlanılmalıdır. Ancak bizim oryantist yazarların getirdiği değerli, geçerli bir bilgi varsa bundan korkmamız için bir neden yoktur. Bu bilgilerin bütünüyle yanlış olduğunu söylemek de mümkün değildir. Batı, yayılcılığı sırasında Batı dışı uygarlıklarla ilişkili karşılaştığı sorunların çözümü için veya bu toplumlar üzerinde üstünlüğünü, sömürsünü sürekli hâle getirmek için Doğu’yu tanımak durumundadır. Yaklaşımı sorunludur, Batı çıkarımadır, dardır ama yanlış bilgi ile Doğu üzerinde etkili olması ve egemenliğini sürdürmesi mümkün değildir. Tanınmış Batılı oryantist akademisyenlerin Yakındoğu’dan Çine, Orta Asya’dan Hindistan’a çeşitli konularda yaptıkları birçok bilimsel çalışmanın Doğulu yazarlar tarafından “kaynak kitap” olarak kullanıldığı unutulmamalıdır. Bu bilgilerden kendi bakış açımız içinde yararlanmak ve uygulamada etkili olmak için kullanmamız mümkündür. Garbiyat çalışmalarının amacı da Batı karşıtlığı/düşmanlığını doğrulamak, kışkırtmak ve mutlaklaştırmak değil, Doğu-Batı çelişki ve çatışmasında kendi tutumumuzu ve görüşümüzü ortaya koymak, farklı bakış açılarını birlikte tartışmak ve aşmak içindir.

2-Geleneksel Doğu Uygarlıklarında Batıcı-Garbiyat ve Doğu Garbiyatçılığı Biçimleri Sorunu

Tarihin başlangıcından bu yana Doğu ve Batı ilişkileri ve tarafların bu ilişkiler konusunda belli bir bilinci vardır. Tarafların kendi kimliklerini belirleyen temel ilişkilerin bilgilerinden yoksun olduklarını söylemek mümkün değildir. Doğu ve Batı’nın konuları ve rolleri konusunda temelde bir değişiklik olmasa bile tarih içinde bu bilgiler mevcut koşullara ve çözüme göre değişiklik göstermiştir. Geçmişte geleneksel Doğu uygarlıkları siyasi, askerî, teoloji, hukuk, ticaret, coğrafya, dil, tarih gibi çeşitli düzeylerde Batı ile ilişkili geniş bilgilere sahiptir. Doğu uygarlıklarının geleneksel bilim anlayışı ve dünya görüşü içinde “Doğu Garbiyatçılığı” konusunda sistematik bir biçimde çeşitli konuları ele aldığı tartışmaya yer vermeyecek kadar açıktır. Tarih boyunca Batı ile çekişme ve çatışmalar içinde olan Doğu’nun Batı hakkındaki bilgileri bilimsel bilinç düzeyinde sistemleştirmede söylemek en hafif deyimle saflıktır. Doğu tarihçiliği, arşivciliği, kütüphaneciliğinin övülmesi ve saygı duyulması rastlantı değildir. Doğu askerlikten siyasete, hukuktan ticarete kadar her türlü bilgiyi kendi sistematığı içinde kullanmak için arşivlemekte ve saklamaktadır. Ancak Doğu XIX. yüzyılda yeni koşullarda geleneksel /Doğulu garbiyat bilgisini (siyaset, tarih, dil, askerlik, hukuk, coğrafya, düşünce gibi çeşitli alanlarda) Batı modern bilimi ve oryantizm örneğinde olduğu gibi sistematik bir disipline dönüştürememiştir. Bunda dünya egemenlik ilişkileri içinde Batı’nın kendini tanımlarken geçirdiği tarihî değişiklikler önemli bir rol oynamıştır.

Tarihin başından bu yana Doğu-Batı ilişkilerinin zorunluluğu ve aynı zamanda sürekliliği söz konusudur. Batı uygarlığının Antik dönemde, Orta Çağ’da ve Amerika’nın keşfi sonrası modern dönemde Batı merkezleri ve kimliği değişiklik göstermektedir. Özellikle Yakın Çağ sonrasında Doğu ile ilişkide Batı cephesi içinde farklı konular ve çıkarlar ve çelişkiler söz

konusudur. Sovyetler Birliği'nin ortaya çıkışı ve iki kutuplu dünya örgütlenmesi içinde farklı açıklamalar söz konusudur. Batı kendi kimliğini ve gücünü kendi bünyesi ve özellikleriyle değil Doğu-Batı ilişkileri içinde kazanmıştır. Batı varlığını Doğu ile ilişkilerde kazandığı için Batı uygarlığını kendi özünde bulunan bir cevherle açıklamak mümkün değildir. Doğu-Batı çelişki ve çatışmasının sürekliliği içinde çözümde farklılıklara dayalı bütünsel bir Batı kimliğinden söz edilebilir. Doğu ve Batı ayrımına karşın dünya tarihinin birliği içinde tarafların kimliğini ve farklılaşmasını açıklamak mümkündür. Batı bu değişim içinde kendi kimliği ve uygarlığının temeli üzerinde geçmişten bu yana felsefe düzeyinde tartışma içindedir. XIX. yüzyıl sonrası da değişik bir biçimde bu tartışma (sosyoloji çerçevesinde) devam etmektedir. Ancak günümüzde artık Batı kendi kimliği ve uygarlığını tartışmaktan vazgeçmiştir. Batı kimliği ve uygarlığının yaşadığı serüveni Doğu da kendi açısından yaşamıştır, bu konuda belli bir bilgisi ve tutumu vardır. Ancak XIX. yüzyıl sonrasında Batı dünya egemenlik düzeninin almış olduğu biçime göre geçmişteki açıklama ve tutuma ters yeni ilişkilere girdiğinde Batı ile ilgili açıklamalar bir yana kendi kimliği ve uygarlığı ile ilgili değerlendirmelerde zaafa düşmüştür. Bu nedenle Doğu'da XIX. yüzyıl sonrası devamlılığı olan bir garbiyat biliminden söz edilemiyor. Günümüzde Doğu geleneksel garbiyatçılıktan koptuğu ve yeni koşullara uygun bilimsel bir disiplin hâline getiremediği için Doğu garbiyatçılığının bilim olarak kurulması sorunu vardır.

Geçmişte olduğu gibi XIX. yüzyıl sonrası da Doğu, Batı hakkında bilgi sahibidir. Ancak bu bilgiler nitelik değiştirmiştir. Batıcılışmayla ilişkili "*Batıcı garbiyat*" anlayışı egemendir. Günümüzde Batı önerileri çözüm olmaktan çıktığında geleneksel garbiyat ile ilişki kurmak için sözgelisi Yakın Doğu'da dine/İslamiyet'e dayalı Batı karşıtlığı/farklılığı temelinde yeni bir garbiyat anlayışı öne çıkarılmaktadır. Öncelikle Doğu-Batı çatışması ve Batı kimliği sadece Hristiyanlık ile sınırlı değildir. Antik Yunan-Roma döneminde ve modern dönemde Batı kimliği din dışı farklı özelliklerle tanımlanmıştır. Yine geleneksel Doğu uygarlıklarını ve bizim açımızdan Osmanlı'yı sadece dinle/İslamiyet ile sınırlamak mümkün değildir. Doğu uygarlıkları içinde Batı'dan farklı olarak tarih içinde birden fazla merkez bulunmaktadır. Bu anlamda buna bağlı farklı Doğu garbiyatçılığı biçimlerinden de söz edebiliriz. Yakın Doğu/Mezopotamya ve Mısır, Hindistan ve Çin uygarlıkları binlerce yıldır varlığını sürdürmektedir. Batı ile ilişkilerin ve çatışmanın olduğu Yakın Doğu'da farklı çözüm ve örgütlenmeler (Pers, İslam hilafetleri, Osmanlı) olmasına karşın geleneksel Doğu merkezlerinin sınırları günümüzde de çok büyük değişiklikler göstermemiştir. Yakın Doğu, Doğu-Batı ilişkilerinin düğümlendiği, askerî, siyasi, ticaret ilişkilerinin örgütlendiği bir merkezdir. Yakın Doğu uygarlıkları bu ilişkilere dayalı olarak kendi kimliğini kazandığı gibi Batı yayılmacılığına karşı Doğu cephe örgütlenmesinin öncüsü olarak temel ilişkiler konusunda hem bilgi sahibidir, hem de örgütlüdür. Doğu içinde Çin, Hindistan gibi farklı Doğu uygarlık merkezleri vardır. Yakın Doğu, Doğu-Batı ilişkilerinin karşıt cepheleer biçiminde örgütlendiği ayrı bir merkezdir. İran, İslam hilafetleri ve Osmanlı yakın Doğu cephe geleneğinin temsilcisi olarak tarihte önem kazanmıştır. Yakın Doğu'da Batı'ya karşı Doğu cephesinin sözcüsü ve öncüsü olan Osmanlı, Batı'ya karşı daha geniş bir cephenin askerî-siyasi savunuculuğu ve koruyuculuğunu üstlenmiştir. Anadolu Türklüğü Yakın Doğu'da Doğu-Batı çatışmasında İran ve İslam hilafetleri siyasetini aşması yanında aynı zamanda Batı cephe geleneğinin temsilcisi olan Doğu Roma'nın da mirasçısıdır. Yine Osmanlı Batıcılışması Batı dışı uygarlıklarda görülen Batılışma girişimlerinden farklı olarak kendi siyasi-askerî seçimidir. Batıcılışma Batı'nın üstün görülen dünya egemenliğine askerî-siyasi düzeyde ortaklık anlayışıyla sınırlıdır.

XIX. yüzyılda Batı elde etmiş olduğu üstünlüğü dünya egemenliğine dönüştürmek için geleneksel Doğu toplumlarını da kendi sistemi içine katma çabası içindedir. Doğu bu dönemde de tarihin önemli bir aktörüdür ama yeni gelişmeler önünde Batı üstünlüğüne karşı yeni çözüm/seçenek üretememiştir. Yeni bir siyaset önerisi olmadığından Batıcılışma,

bütün Batı dışı toplumlarda giderek resmî siyaset hâline gelmiştir. XIX. yüzyıl sonrası Doğu'da garbiyat Batıcılığa çabası olarak Batı düzenine uyum ve Batı'nın üstün görülen askerî, siyasi, iktisadi, kurumlarının alınması, Batı düzenin işleyişinin tanıtılması, toplum özelliklerinin, Batı bilim anlayışının ve dünya görüşünün aktarılması olmuştur. Bu dönemde Batı bilgisi/Batı üstünlüğüne ortak olmak ve aktarmak olunca geçerli siyaset ve dünya görüşü geçmişten koparak "*Batıcı garbiyatçılık*" olarak biçimlenmiştir. Esası Batı üstünlüğüne dayalıdır. Ancak uygarlıklar arası ilişki ve üstünlük din üstünlüğü veya farklılığı olarak tanımlanmış değildir. Doğu toplumlarının Hristiyanlaşması değil modernleşmesi hedef gösterilmiştir. Batı artık geleneksel düzen ve dinî dünya görüşünü "tarih öncesi" olarak tanımlamaktadır. Batı kendi üstünlüğünü endüstri ilişkilerinin işleyişiyle ve iktisatla açıklamaktadır. Orta Çağ'da geçerli olan "din çatışması" görüşünü gündeme getirmemektedir. Doğu-Batı ilişkileri ve farklılığı esas olarak din dışı ilişkiler alanı olarak gösterilmiştir. Egemen olan modern düzenin işleyişi ile geleneksel düzen arasında çelişki ve çatışma vardır. Din bu nedenle egemen ilişkilere ayak uyduramayan bir engel olarak tanımlanmaktadır.

3-Osmanlı Batıcılığı ve Batıcı Garbiyatçılık Biçimleri Sorunu

XIX. yüzyılda Doğu-Batı arasında kurulan yeni ilişkilerin denetimi ve temel kaynağı Batı'dır. Doğu'da Batıcılığa/modernleşme çabası bunun bir uzantısıdır. Doğu-Batı ile ilişkilerin kaynağını denetlemesi ve biçimlendirmesi mümkün olmadığından Doğu, kendi adına sahip çıkacağı bir garbiyat bilimi geliştirmemiştir. Batı egemen bilim anlayışı içinde de garbiyatçılığın modern bilim çerçevesinde geliştirilmesi de söz konusu değildir. Modern bilimin ürünü olan ve modern bilimin ortaya çıkmasında etkili olan sosyoloji bu rolü üstlenmiştir. Batıcılığa Doğu yönetimlerinin temel yönelişi olmasına karşılık toplum düzeyinde yeni sorunlara yol açtığı için garbiyatı toplum düzeyinde örgütlenmek ve toplum görüşü hâline getirmek mümkün olmamıştır. Batı ile kurulan yeni ilişkilere ve siyasi düzeyde Batıcılığa karşılık toplum, Doğu kimliğini korumuştur. Batı ile ilgili geleneksel Batı bilgisi, bilim dışında dünya görüşü düzeyinde savulmaya devam etmektedir. Ancak sorunların anlaşılması ve çözümü düzeyinde devlet/yönetim bilgisine dönüşmemiştir. Bu yönde bir yeni arayış, görüş ve tutum XX. yüzyılda Batı üstünlüğüne ve yayılmacılığın karşı bir direnç ve isyan ortaya çıktığında gündeme gelecektir. İlginç olan Doğu'nun bu yeni arayışlarında kendi tarihleriyle kurmak istediği ilişki de Batı oryantalistlerin akademik düzeyde yaptığı çalışmalar üzerindedir. Batılı oryantalistlerin Yakın Doğu, Mısır, Mezopotamya, Hindistan, Orta Asya uygarlıkları tarihleri, din, dil, coğrafya, sanat-edebiyatı ile ilgili akademik çalışmalar Doğu toplumlarında paradoksal bir biçimde Batı ile kuracağı ilişkilerde yol gösterici olmuştur. Doğu uygarlıklarının Batı ile kurduğu yeni ilişkilerde Batı'nın öncülük ve sözcülük etmesi tersliği nedeniyle Batı'yı bir bütün olarak değerlendirmeleri ve bu yönde bir garbiyat bilimi geliştirmeleri önünde engele dönüşmüştür. Batı dünya egemenliği içinde Batı toplumlarının kendi aralarındaki çekişme ve bölünme de bunda etkilidir. Batı oryantizmi de bu ayrım ve çekişme içinde İngiliz oryantizmi, Fransız oryantizmi, Alman oryantizmi, Rus oryantizmi olarak farklılık göstermektedir. Batı dışı toplumlarda Batı içindeki bu ayrım ve çelişkiden yararlanması gerektiğinde Batı oryantizmine duydukları ilgiye paralel olarak Batı'yı tanımak ve bu yönde görüş ve tutumlarını ifade etmek için ilişkide bulunduğu Batı ülkeleriyle ilgileri daha sistematik hâle gelmiştir. Ancak Batı dünya egemenliği ve üstünlüğünün dışına çıkmak yerine Batı ile farklı ilişkiler kurmak amacıyla yeni bilgiler edinmeye koşmuşlardır. Bu durumda geçmişteki gibi Batı'yı bir bütün olarak bilgi/bilim konusu yapmak yerine Batı içi siyasi ve toplum farklılıklarına/ayrımına ilgi göstermişlerdir.

Yeni dönemde Batı dışı toplumlarda Batı bilgisinin eleştirisi yerine aktarılması ve Batı üstünlüğüne uyum esas olmuştur. Hindistan, Çin ve Orta Asya'da Batı yayılmacılığı ile Batıcı garbiyat anlayışı çeşitli biçimler almıştır. Bunun yanında Doğu-Batı ilişkilerinde yeni

bir rol üstlenmek isteyen Rusya'da da farklı bir Batıcı garbiyat tartışması vardır. Batı dünya egemenliği çerçevesinde ortaya çıkan bu uyum ve tartışma Batı içi çelişki ve çatışmaya dayalıdır. Giderek Batı sosyalizmi de Batı dışı toplumlarda mevcut düzen içinde yer almaya dönüşen bir garbiyatçılık olmaktan ileri gitmemiştir. Yeni dönemde Doğu'da Batı etkisinden bağımsız bütünsel bir "Doğucu garbiyatçılık" söz konusu değildir. Batı'nın Doğu ülkeleri ile kurduğu ilişkiler yanında çeşitli Doğulu ülkelerinin de Batı ile kurduğu ilişkiler de farklı özellikler göstermektedir. Batıcılığa temel eğilim olmasına rağmen Batı dışı toplumların kendi içinde çeşitli Batıcılığa/modernleşme serüveni vardır. Batı dışı ülkelerde Batıcılığın/modernleşmenin Batı yayılcılığının bir ürünü olarak gündeme geldiği unutulmamalıdır. Batı üstünlüğünün temeli olarak gösterilen bilimden endüstrileşmeye, askerî, siyasi, hukuki ilişkilere kadar öncelikle yönetim düzeyinde değişiklikler gündeme gelecektir. Giderek dünya görüşün ve yaşam tarzına verilen üstünlükle Batı dışı toplum düzeyinde de garbiyatçılık gündelik yaşam ilişkilerin bilgisi ve aktarımı olarak yaygınlaşacaktır. XIX. yüzyıl sonrası Osmanlı'nın Batı ile ilişkisi askerî, siyasi temeldedir. Devlet/yönetim düzeyiyle sınırlıdır. Yeni askerî, siyasi kurumların, okulların açılması rastlantı değildir. Batı'nın Doğu ile kurduğu ilişkilerde de Doğu içinde farklılıklar, toplumların özellikleri ve tarihine bağlı olarak farklılık göstermiştir.

Osmanlı Batıcılığı ve/yada garbiyatçılığı diğer Batı dışı ülkelerden farklıdır. Ayrıca kendi içinde de farklılık ve çeşitlilik göstermektedir. Batı içi çelişki ve çatışmalar ve Osmanlı'nın Batı ülkeleri ile kurduğu siyasi ittifaklara ve değişmeye bağlı olarak Batıcı garbiyatçılık içinde "Osmanlıcı garbiyat", "Türkçü garbiyat", "İslamcı garbiyat", Cumhuriyet sonrasında da "Atatürkçü/Kemalist garbiyat" gibi farklı ve karşıt garbiyatçılıklardan söz etmek mümkündür. Bunlar aynı zamanda Batı içinde farklı çıkarlara dayalı olarak geliştirilen İngiliz, Fransız, Alman, Rus oryantalezmlerinin de birer karşılığıdır. Batı artık bir bütün ("gavur") olarak tanımlanmamaktadır, Batı dünya egemenlik çekişmesi içinde farklı konum ve roller üstlenen Batılı ülkeler arasında ayırım yapılmaktadır. Tek bir siyaset ve kadro olmadığı için Batıcı kadrolar da kendi içinde ayrılmıştır. Türk toplum tarihi ile ilişkili olarak (Osmanlıcı, İslamcı, Türkçü) Batıcı garbiyatçılık biçimleri ortaya çıkmıştır. Batı oryantalezmi içinde İngiliz, Alman, Fransız, Amerikan, Rus gibi çeşitli oryantalezmlerden söz etmek mümkündür. Ama bu ortak bir Batı oryantalezim anlayışından söz etmeye engel değildir. Batı içinde çeşitli merkezler ve çeşitli çıkar farklılıklarına karşı Batı dünya egemenliği ve üstünlüğü ve Doğu ile ilişkilerine bağlı olarak ortak bir kimlikten ve çıkarlardan söz etmek mümkündür. Bakış açılarında ve yöntem anlayışında farklılık, ortak bir oryantalezim anlayışından söz etmeye engel değildir. Bilindiği gibi bilim anlayışı içinde, sözgelisi sosyolojide olduğu gibi birbiri ile çelişen, çatışan farklı yöntemler; birbirini yalanlamadan, dışlamadan veya inkâr etmeden, bilim çerçevesi içinde yan yana, farklı yöntemler ve farklı çıkarları ifade edecek biçimde yer alabilmektedir. Aynı farklılık ve bütünlüğü çeşitli oryantalezim ve garbiyatçılıklar için de söyleyebiliriz. Bu dönemde Doğu ve Batı uygarlıkları içindeki farklı çıkarları ortadan kaldırmak mümkün olmadığından farklı görüşlerin de varlığına tahammül edilecek veya bundan yarar umulacaktır.

4-Batıcı Garbiyatçılık ve Marksizm/Sosyalizm Sorunu

XIX. yüzyılda Batı, geleneksel Doğu-Batı ilişkileri dışında Batı merkezli yeni bir dünyadan söz etmektedir. Artık geleneksel çelişki ve çatışma dışında yeni bir dünyadan söz edilmektedir. Doğu toplumlarının sorunu Batı'nın önerdiği modern yeni dünya karşısında alternatif bir dünya önerisi olmamasıdır. Batı'nın öne çıkardığı yeni dünya görüşüne bir yönüyle karşı yeni dünya önerisi de Batı sosyalizminden gelmektedir. Ancak Batı'da bilimsel sosyalizmin kurucusu olarak gösterilen Marx Batı öncülüğü ve üstünlüğünden vazgeçmemiştir. Burjuvazi yerine işçi sınıfının önderliğinde yine Batı dünya egemenliğine dayalı yeni dünyadan söz etmektedir. Bu görüş mevcut dünya egemenliğine muhalefet

etmesi nedeniyle Batı içinde tartışılmasına karşılık Batı dışı toplumlarda da etkili olmuştur. Marx dünya çapında değişimde endüstriye ve endüstri kesiminde çalışan proletaryanın güçlü olduğu Batı ülkeleri önderliğinde dünya devrimi beklemektedir. Batı dışı toplumların sorunlarının çözümünü de yine Batı öncülüğü içinde çözüleceği beklentisindedir. Doğu'da geleneksel garbiyatçılığın modern Doğu garbiyatçılığına dönüştürülememesinin bir nedeni budur. Doğu'da mevcut yönetim içinde yer almayan siyasi kadrolar arasındaki rekabet ve öne çıkma çabası Batı içi toplumlar arası çelişki ve çalışmalar içinde yer alarak varlık göstermektedir. Devlet tek bir siyasi-askerî çözümü sağlayamadığı için farklı siyasi kadroların varlığına ihtiyaç duymaktadır. Bu durum askerî-siyasi ittifaklara göre değiştiği için sorun yaşansa da devlet, kadrolar arası çekişme yanında, dışarda kalan farklı kadroların yönetime karşı muhalefetini de yok etmeye çalışmamaktadır. Osmanlı siyasi kadroları arasındaki farklılık ve devletle ilişkisi bununla sınırlıdır. Marx'ın Osmanlı'ya olan ilgisi ve desteği Avrupa/dünya devrimi önünde engel olarak gördüğü Çarlık Rusya'sına karşı siyasi direnci nedeniyledir. İstanbul'un eski düzeni ve otoriterliği temsil eden Çarlık Rusya'sının eline geçmesi Avrupa'da ilerici güçlerin gerilemesi anlamına gelmektedir. XIX. yüzyılda Osmanlı siyasi kadrolarının Marxizm/sosyalizm ile ilişkisi ve ilgisi sınırlıdır. Ancak siyasi düzeyde etkili olmayan tercüme bir sosyalizm/Marxizm anlayışı Batıcı garbiyatçılığın bir uzantısı olarak varlığını sürdürmektedir. XX. yüzyılda da bunun ötesine geçmeyecektir.

XIX. yüzyıl Doğu'nun Batı karşısında aciz duruma düştüğü bir dönemdir. Batı'nın Doğu ile kurduğu ilişkiler kendisinin başlattığı, denetlediği ilişkilerdir. Batı Amerika'nın keşfi ve tarih dışı okyanus halklarıyla kurduğu ilişkilerin verdiği imkânlarla Doğu ile geçmişte olmayan yeni ilişkiler başlatmıştır. Bunun için önce Batı düzeni tasfiye edilmiş yeni bir düzen ve toplum örgütlenmesi ortaya çıkmıştır. Geleneksel toplum örgütlenmesi yanında geleneksel dünya görüşü de tasfiye edilmiştir. Din/Hristiyanlık Batı kimliğinin temel özelliği olmaktan çıkmıştır. Batı kimliğini artık kurduğu yeni ilişkilere verdiği üstünlükle (modernleşme, endüstrileşme, siyaset, iktisat, bilim, sınıf, toplum, yaşam tarzı gibi özelliklerle) tanımlanmaktadır. Batı XIX. yüzyılda dünya egemenliğini ele geçirmiş ve kendi çözümünü/egemenliğini evrenselleştirerek geleneksel Doğu'yu da bu ilişkilere katmaktadır. Batı dışı toplumların Batı ile kurduğu ilişkiler Batı'nın kendi isteği ile gündeme getirdiği konulardır. Doğu ülkelerinde Batıcılığa çabası da Batı'nın öncülük ettiği ve egemenliğinde yeni ilişkilere katılmaktan başka bir şey değildir. Ancak bu ilişkilere Doğu'da devlet, öncelikle siyaset düzeyinde katılmaktır. Toplumun bu ilişkilere bir çıkarı ve etkisi yoktur. Batı dünya egemenliğinin getirdiği imkânlardan faydalanmak isteyen Batılı toplumların kendi içindeki farklılık ve çelişkiye bağlı olarak Doğu'da siyaset düzeyinde devlet yeni bir rol üstlenmiştir. Batı için Doğu sorunu Osmanlı/Türk sorunudur. Ancak Doğu ile doğrudan çatışmayı gündeme getirmek yerine Doğu toplumlarının Batı düzenine uyumu önemlidir. Doğu'ya Batıcılığın gerektiği, Batı düzenine ortak olmanın gerektiği öğretilmektedir. Bu nedenle sadece geleneksel düzenin değişmesi değil aynı zamanda Batı ile farklılığı ve çatışmayı öne çıkaran geleneksel bakış açısının da değişmesi gerektiğinden söz etmektedir. Osmanlı'nın tasfiyesi Batı içinde güç dengesini değiştireceği ve bir tarafın üstünlük kazanmasına neden olacağı için doğrudan gündeme getirilememektedir.

Osmanlı'nın tasfiyesi konusunda Batı'da bir ortaklık, bir dünya savaşı pahasına olmuştur. İlk defa Osmanlı'nın tasfiyesi ve Kurtuluş Savaşı'nın gündeme geldiği dönemde Türkiye'de sosyalizm siyasi bir seçenek olarak öne çıkmıştır. Ancak bu Anadolu Türklüğü ve Orta Asya Türklüğü önderliğinde Doğu sosyalizmi tartışması biçimindedir. Dünya Savaşı sırasında Çarlık Rusya'sında ortaya çıkan devrim farklı görüşleri savunan siyasi kadroların ortaya çıkmasına izin vermiştir. Ancak Kurtuluş Savaşı sonrası yeni Türkiye devletinin Batılılaşma seçimi ile sosyalizm seçenek olmaktan çıkmıştır. Yeni Türkiye Sovyetler Birliği'ne ve sosyalizme karşı Batıcı Doğu toplum modeli örneği olarak yeni bir rol üstlenmiştir. Türkiye Batı dışı toplumlara Batı toplum modeli örneği olarak gösterilmesine karşılık Doğu

toplumlarıyla ilişkiler Türkiye dışında Batı tarafından yürütüldüğü için ağırlığı olmamıştır. Yeni dönemde Osmanlı döneminde öne çıkan Osmanlıcı, İslamcı, Türkçü Batıcı garbiyatçılık biçimleri değişmiştir. Yeni Türkiye devleti siyasi seçimine uygun değişimlerle, devrimlerle toplum düzeyinde de Batı düzenine uyumu amaçlamıştır. Yeni dönemde devlet ve toplum düzeyinde sosyalizme ve Sovyetler Birliği'ne karşıt, Osmanlı garbiyatçılığının dışında yeni bir garbiyatçılık egemen olmuştur. Atatürkçü/Kemalist garbiyatçılık öncelikle devletin ve toplumun kendi varlığını koruma kaygılarıyla biçimlenmiştir, dünya siyaseti ile ilişkisi sınırlıdır. Ancak yeni koşullara kendini uyarılama dinamizmi de göstermiştir. Türkiye'de sosyalist Batı garbiyatçılığı düzen dışı görülmüştür. Devlet düzeyinde ve toplumlar arası ilişkilerde siyasi ağırlığı ve gücü yoktur. Bir anlamda akademik düzeyde aktarma ve tercümeçilik biçiminde varlığını sürdürebilmiştir.

5-Batı Merkeziliğinin/Evrenselciliğinin Eleştirisi ve Batı Karşıtı Garbiyatçılık ve Yerlilik/Yerellik Sorunu

XIX. yüzyıl sonrasında Doğu için bir Batı sorunu vardır. Bu sorun geleneksel Doğu-Batı çatışması dışında amaç olarak gösterilen Batı'nın örnek alınması biçiminde Batı tarafından gündeme getirilmiştir. Doğu, Batı ile ilişkilerinde kendinde olan özelliklerle değil Batı karşısında olmayan özelliklerle/eksikliklerle tanımlanmaktadır. Bu durumda Doğu kendini tanımlayamazken Batı'nın tanınması gerekmektedir. Ama bu tanımı da Batı dünya egemenliği ve üstünlüğüne dayanarak kendi üstlenmektedir. Batıcı garbiyatçılık bu ihtiyaca cevap vermek için gündeme getirilmiştir. Ancak burada bir sorun vardır: Doğu için önerilen Batılaşma çözümü ve serüveni yeni sorunlar getirmektedir. Batılaşmanın açmaza dönüşmesi nedeniyle Batı'yı tanıma/tanıtma çabası kaygı ile karşılanacaktır. Batılaşma serüvenine karşılık Batı bilgisi/çözümü garbiyatçılığa dönüştürülerek sahip çıkılması mümkün olmayacaktır. Doğu'da Batı bilgisi devletin/yönetimin bilgisidir ve devlet görevidir. Batılaşma çabasına toplumu ortak etmek mümkün olmadığından bu bilgiler ve görevler yönetimdeki kadrolarla sınırlıdır. Batılaşma ile Doğu'da düzenin Batı'ya göre örgütlenmesi söz konusu olurken dünya görüşü düzeyinde toplumun örgütlenmesi ve kimliğiyle bütünleşmeyecektir. Sonuçta 200 yılı aşkın bir süre geçmesine karşın geleneksel Doğu ülkelerinden hiçbirinin Batı kimliğine ortak olması, Batılaşmanın başarılı olması söz konusu olmamıştır.

XX. yüzyılda Batı içi çelişki ve çatışmaların dünya savaşlarına dönüşmesi Asya'nın paylaşılması çabasının getirdiği yıkım ve Doğu toplum kimliğinin tahribi Batılaşmaya karşı bir direnç oluşturduğu gibi Batı'ya karşı muhalefeti ve karşıtlığı artıracaktır. Bir yandan Batılaşmanın resmî siyaset olması diğer taraftan Batı çıkmazı ve Batı yayılmacılığı ve sömürüsüne karşı çıkış Batı-merkezci açıklamalara yönelik eleştirilerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu karşı çıkış özellikle XX. yüzyılda I. Dünya Savaşı ve II. Dünya Savaşı sonrasında yeni dünya ve uygarlık arayışına dönüşmüştür. Batı ortaya çıkan bu yeni koşullarda siyaset ve dünya görüşü düzeyinde sözcülük ve öncülüğünü yeniden ele geçirmek için Batı merkezcinin/evrenselciliğinin görüşlerinin eleştirisiyle ilgili yeni açıklama ve kuramlar gündeme getirecektir. I. Dünya Savaşı'nda yeni Türkiye'nin kuruluşu ve Batı'ya karşı ilk Kurtuluş Savaşı veren ülke olarak Batı örneğinde yeni bir devlet ve toplum olarak tanıtılmıştır. Ancak Kurtuluş Savaşı sırasında Doğu Halkları Kurultayı ve Batı proletaryasının öncülüğü yerine Anadolu Türklüğü ve Orta Asya Türklüğüne dayalı Doğulu/millî sosyalizm anlayışı gündeme geldiğinde ulusların kendi kaderlerini tayin hakkıyla ilgili yeni açıklamalar Batı tarafından kendi adlarına gelişmelere müdahale etmek için öne çıkarılmıştır. Rusya'da sosyalist devrim mevcut Batı egemenliğine karşı bir siyasetin ötesinde yeni bir uygarlık ve dünya anlayışı olarak öne çıkmıştır. Türkiye ve Sovyetler Birliği iki farklı seçim ve toplum modeli örneği olarak birbirine karşıt bir rol üstlenmiştir. II. Dünya Savaşı sonrasında ABD merkezli yeni ilişkiler çerçevesinde dünya yeniden örgütlenirken bağımsızlığını kazanan Batı sömürgelerinin yeni yol arayışı Batı dünya düzeni içinde

kalmıştır. Batı sosyalizminin öne çıkarılması, iki kutuplu dünya düzeni ve Soğuk Savaş, devletler arası birlik ve bloklaşma içinde ayrılmıştır. Ayrıca Bandung Konferansı sonrası bağlantısız ülkelerden oluşan “üçüncü dünyacılık” hareketi” öne çıkmıştır. Yeni koşullarda Batı-merkezciliğinin eleştirisi “*Batı karşıtı garbiyatçılık*” biçiminde denetim altına alınmaya çalışılırken aynı zamanda dünya görüşü düzeyinde de Batı dışı toplumların farklılığı ve kendi tarihî özellikleriyle ilişki kurması gündeme gelmiştir. Batı bir yandan Batı-merkezcilik ve oryantizm eleştirileri ile diğer yandan azgelişmişlik ve ATÜT arasında ilişki kurarak Doğu toplumlarının yeni arayışlarda öncülüğü ve sözcülüğü ele geçirmeye çalışmaktadır.

II. Dünya Savaşı sonrası modernleşme Batı dışı ülkelerde tartışılmaya başlamış, bağımsızlığını kazanan ülkelerde kendi tarihî ve toplum özellikleri gündeme gelmiştir ama bu tartışmalar bir sonuca ulaşmadan yine Batı tarafından biçimlendirilmiştir. Batı merkezci modern evrensellik anlayışı ve eleştirisi son sınırına gelerek evrensel modernleşme arayışına karşıt ABD eksenli küre-yerelleşme anlayışına dönüşecektir. Sovyetler Birliği’nin tasfiyesi sonrası Batı karşıtı garbiyatçılık giderek hayalî modernleşmeler, Batı dışı toplumlarla ilişkili çoğul modernleşme kuramlarıyla ifade edilecektir. Bunun ilk görüntüsü sosyolojide bütünsel açıklamalardan ve tarihten vazgeçme biçimindedir. Batı merkezli evrensel modernleşme görüşünü II. Dünya Savaşı sonrası ortaya çıkan yeni koşullarda savunma imkânı olmadığı gibi yeni dönemde Batı kendi kaderini Batı dışı toplumlardan ayırmıştır. Önemli olan Batı eleştirisinden yola çıkarak ne sonuca varıldığıdır. Batı dünya egemenliğinde ve üstünlüğünde bir değişme olmadan Doğu ile farklılığı ifade etmekten ve mutlaklaştırmaktan Batı memnundur. Dünyanın ve tarihin birliği görüşü terk edilmiştir. Her iki tarafta da muhafazakâr, ırkçı, düşmanca görüş ve tutumlar egemen olmuş, taraflar kimlikleri karşıtlıklar ve bölgesel birlikler temelinde tanımlamışlardır. Tolumlar arasında farklılıklar verili düzen içinde egemenlik çekişmesine ve çatışmasına dönüşmüştür. Batı dışı ülkeler verili düzen içinde kendi ağırlıklarının gündeme gelmesinin dışına çıkamamışlardır.

II. Dünya Savaşı sonrası iki kutuplu dünya, Soğuk Savaş ve Batı blokları arasındaki çekişme son sınırına gelerek (ABD’nin Vietnam’da, Sovyetler Birliği’nin Afganistan’da yenilgisi) Batı evrensel uygarlık projesi kendini tüketmiştir. Batı dışı modernlik, çoklu modernleşme, yerellik/yerlilik görüşleri küre-yerelleşme içindeki farklı çıkarların ifadesi olmuştur. Gerçekte bu, tarihî gelişme ve sıçrama yapacak dinamizmden yoksun, durgun ve despotik oryantalist Batı bakış açısının Batı dışı toplumlarda benimsenmesidir. Küreselleşme içinde yerleşmenin/yerliliğin/çokluğun savunulması çökseslilik değildir veya çökseslilik içinde yeni bir yol arayışı değildir. Tarihsel gelişme koşullarıyla ilişki yerine kültürel farklılaşma ve ayrımların ifadesidir. Mevcut verili düzen içinde birbiri ile uyumsuz alt bölgeler, farklı dünyalar oluşturulmaktadır. Batı artık kendi öncülüğü ve sözcülüğünde yeni bir dünya ve uygarlık görüşünden vazgeçmiştir. Sadece Batı-merkezcilik ve evrensellik anlayışı değil, bütünsel düzeyde toplumsal-tarihî değişme, gelişme kuramları gündemden düşmüştür. Yerellik/yerlilik Batı dünya düzeni içinde farklılıkların mutlaklaşması ve daha dar çıkarların çatışması biçimindedir. Bunun için kültürel, toplumsal-tarihî özellikler, din, mezheplere, ırklara dayalı ayrımlar mutlak kimlik özellikleri olarak savunulmaktadır. Son iki yüzyıllık modernleşme sürecinde Batı dışı toplumların kimlikleri, bağlı oldukları uygarlık ve tarihleriyle ilişkisi tahrip olmuş, köken değişmiştir. Bu anlamda bu yeni örgütlenme kendi tarihî kimlik ve gelenekleriyle ilişkili bir devamlılığı belirtmez. Küre-yerelleşme çerçevesinde Batı ve Batı dışı toplumların kendi içinde ayrışması, çekişme ve çatışma ABD eksenli küresel düzende ayrıcalık kazanma boğuşması, itişmesi olmaktan ileri gitmeyecektir. Küreselleşme içinde bölgesellik veya yerellik/yerlilik görüşünün kaynağında ABD’nin bu ülkelerle kurduğu ilişkinin farklılığı bulunmaktadır. Bu nedenle buna ABD küre-yerelleşmesi ve yeni dünya düzeni/düzensizliği demek bir sakınca yoktur. Batı merkezli modernleşme gibi ABD eksenli küreselleşme de Bastı egemenliği ve sömürüsünün dünya çapında yeniden örgütlenmesidir. Küre-yerelleşme içinde ayrışma ve çeşitlilik içinde birlik değil kaos ve

dengesizlik hâkim ilişkidir. Batı, modernleşmeden vazgeçtiği gibi Batı dışı toplumların da farklılığı mutlaklaştırmasından memnundur. Artık geçmişteki Doğu-Batı çatışması görüşü Batı mutlak üstünlüğü ve egemenliği içinde savunulmaktadır. Batı karşıtı garbiyatçılık bu nedenle öne çıkarılmıştır. Batı dışı toplumlarda Batı düşmanlığı yükselirken Batı'da da Doğu düşmanlığı öne çıkmaktadır. Yeni dönemde İslamofobi ve karşıtı Batı düşmanlığı görüşlerinin mutlaklaştırılması daha otoriter ve daha karamsar ve kaygı verici bir gelecek anlayışından başka bir sonuç vermemektedir. Mevcut Batı dünya egemenliği aşan yeni bir dünya ve tarihî gelişme olabileceği, Doğu'nun bu değişimde yeni bir rol üstlenebileceği görüşü yine oryantalizm ve garbiyatçılık eleştirisiyle tarihin kurmaca olduğu görüşleri öne çıkacaktır. Hayalî Doğu, hayalî Batı görüşleriyle yeni arayışlardan vazgeçilince gelecekle ilgili toplumun istediği yönde ve kendi çabasıyla etkide bulunacağı görüşü ortadan kalkmıştır.

Sonuç Yerine

XX. yüzyılda Osmanlı sonrası dünyada Batı dünya egemenliği ve Batılılaşma serüvenini Doğu toplumları kendi açılarından farklı biçimlerde yaşadılar. Açmaz içinde debelenmek sadece Batı dışı toplumlar için değil Batı için de geçerlidir. Doğu-Batı çelişkisi ve çatışmasına dayalı dünya uygarlık mirası artık tahrip olmaktadır. Batı dışı toplumların bu açmazdan bir çıkarı yoktur. Ancak Batı bu açmaz içinde dünya egemenliğini mutlaklaştırarak kendi üstünlüğünü koruma çabası içindedir. Günümüzde Doğu son iki yüzyıldır içine düştüğü açmaz ve yıkımda kendi kimliğini savunamaz hâl geldiği gibi yeni bir sıçrama ve aşamayı savunmak yerine Batı dünya egemenliği koşulları içinde pay almayı istemekte ve herkesin birbiriyle çatıştığı bir dünya içinde debelenmektedir. Batı üstünlüğünü kaybetmektense barbar bir dünyada insanlıktan çıkmayı yeğlemektedir. Batı'nın gerçeklikten kuşku duyması, kaçması, bunalması, insanlıktan çıkması pahasına kendi konumu ve egemenliğini koruma çabasındadır. Toplumsal düzeyde kaçış, kaygı, kuşku, çatışma, kriz, yeni bir çıkış yolu aramak yerine verili düzeni mutlaklaştırmak içindir. Sonuçta Batı karşıtı garbiyatçılık da bu yeni yönelişi doğrulamanın ötesine geçmemektedir. Bir anlamda tersinden Batı'nın açmaz ve bunalımını tercüme ederek, kendine uyarlayarak veya yerlileştirerek yeni bir aşama söz konusu olmadan mutlak çekişme ve çatışmayı paylaşmaktadır. Batı çözümünün geçersizliği tarihte değişimi ve gelişmeyi, insanlık için daha ileri, daha geniş bir çözümü savunmaya dönüşmemiştir. Batı aydını bu durumdan yararlandığı için suçluluk ve bunalım içindedir. Gerçeklikten kaçtığı için olan biteni saçma görmekte, bütünsel dünya görüşlerinden/tarihten ve yeni dünya ve gelecek arayışından kaçmaktadır. Bu rezil tutum esas olarak otoriter, barbar, şiddete dayalı dünyaya yatkınlığı ve suçluluğundan kaynaklanmaktadır. Doğu aydınınının bu hâli paylaşması için bir neden yoktur. Bu hâlin tercümesi özentî, uydurma ve gülünç durmaktadır. Batı karşıtı garbiyatçılık eleştirileri sonuçta artık zaten savunulamaz hâle gelmiş oryantalizm ve Batı garbiyatçılığı kalıplarını yeniden üretmekten öteye gitmemiştir. Doğu ve Batı çelişkisi ve çatışması metinler arası bir söyleme dönüşmektedir. Doğu ve Batı temsilleri, imgeler iktidarla ilişkilendirilse bile bu iktidar ve egemenliğin eleştirisi yeni bir oluşuma ve değişmeye yol açmayacaktır. "Doğu Doğudur, Batı Batıdır" kalıbı "Doğu da yoktur, Batı da yoktur" boş kalıbına dönüşerek tutum almaktan kaçan kaytarmacılığa ve herkesin birbirine karşı olduğu bir çatışma ve açmaza dönüşmektedir.

Türkiye ve dünya son iki yüzyıldır "Batıcı garbiyat" yaptı. Batı üstünlüğünün tartışıldığı ve Asya/Doğu çağının başladığı yeni yüzyılda Doğu ve Türkiye'ye büyük bir sorumluluk düşmektedir. Mesele Batı karşıtı garbiyatçılık değil Batı garbiyatçılığının aşılması ve çözümün yeni bir dünya düzeni ve uygarlığı temelinde yeniden tanımlanmasıdır. Türkiye bu açıdan şanslıdır. Kemal Tahir ve Baykan Sezer 1960 sonrası Batı tarafından gündeme getirilen görüş ve kuramları ve Batı karşıtı garbiyatçılığı dönemin ve geçmişin pratiği içinde tartışarak kendi özgün kuramlarını geliştirdiler. Doğu, Batı, azgelişmişlik ve ATÜT, Türk

toplum düşüncesi, sanat-edebiyat, toplum farklılaşmaları ve din, Osmanlılık, sosyalizm, Batılılaşma görüşleri bunun tezahürleriydi. Kemal Tahir ve Baykan Sezer Batı yanılışı ve açmazı saptamasıyla kalmamış, bu yanılışın aşılması için Doğu'nun ve Türkiye'nin imkânlarını ortaya koymaya çalışmıştır. Tarihe olan ilgileri geçmişe bir özlem, övgü veya sövgü değil geleceğe yönelik yeni bir dünya ve aşamanın temellendirilmesine yöneliktir. Batı karşıtlığının ötesinde Doğu ve Anadolu'nun birikmiş insan birikimi zenginliğini ortaya çıkartmak amacındadır. Tarihe geri dönüş veya yok sayma mümkün değildir. Ama tarihte yeni bir aşama tarihsel birikim temelinde mümkündür. Dünya uygarlık tarihi veya tarihte Doğu-Batı çatışması mirası günümüz sorunlarının aşılması ve geleceğin oluşturulmasında en önemli insani gücümüzü oluşturmaktadır. Batı günümüzde insanlık tarihinden, koşullardan koparak toplum üstü, tarih üstü bir egemenlik ve otorite oluşturma çabasındadır. Ancak Doğu-Batı çelişki ve çatışması aşılmış değildir. Batı günümüzde ABD eksenli küre-yerelleşme ile oryantalist-yerelciliğin ve Batı karşıtı garbiyatçılığın sözcülüğünü ve öncülüğünü yapmaktadır. İkisi de birbiriyle ilişkilidir. Dünya tarihini Batı dünya egemenliği ve çıkarlarıyla sınırlamaya ve günümüz koşullarını mutlaklaştırmaya kimsenin hakkı yoktur. Batı, günümüzde Batı merkezci modernleşmeden vazgeçmiş olmasına karşılık Batı üstünlüğü ve Batı uygarlığının emsalsizliği görüşünü savunmaktan vazgeçmemiştir. Bunu tersinden söylemek bir yenilik getirmemektedir. Doğu ve Batı'nın konuları bu açıdan temelde değişmemektedir. Kemal Tahir ve Baykan Sezer'in Doğu ve Batı uygarlıklarına ilgisi oryantalist veya garbiyatçılık kalıpları içinde değildir. Onların oryantalist yazarlara ve garbiyatçılık ile ilişkisi hesaplaşma ve mevcut koşulları aşmaya yöneliktir. Bizim de çabamız ve tartışmalarımız bu yönde potansiyelimizi ve zenginliğimizi ortaya koymaya yöneliktir. Batı'nın tarihte yeni bir sıçrama yapacak gücü ve sözü yoktur. Tarihin sonu, toplumsalın sonu, sosyalizmin sonu görüşleri boşuna değildir. Türkiye Kemal Tahir ve Baykan Sezer ile bu atılımı yapacak gücü ve sözü olduğunu göstermiştir.

Garbiyat/Batı bilgisi bizim için yeni bir alan değil. Aynı değerlendirmeyi bütün Batı dışı toplumlar için de yapmak mümkündür. Bunu tersinden Batı ve oryantalizm için de söyleyebiliriz. Doğu-Batı ilişkilerinin tarihin başından bu yana görülmesi ve karşılıklı olarak toplumların kimlikleri ve kaderini belirlemesi nedeniyle taraflar birbirlerine ilgisiz kalamamışlardır. Bunda tarafların varlık ve kimliklerinin bilincine varma ve aynı zamanda belirleme, karşı tarafı sınırlama, sorunlarının çözümünüyle ilgili açıklama ve değerlendirme çabasının büyük rolü vardır. Doğu ve Batı arasındaki ilişkilerin çatışmaya dönüşmesiyle karşılıklı iki cephe içinde yer ve roller arasında da fark olmuştur. Batı'da farklı merkezler ve Doğu'da farklı merkezlerin olmasına rağmen Doğu-Batı farklılaşması ve çatışması dünya tarihine yön veren temel çatışma olmuştur. XIX yüzyıl bilim anlayışının geleneksel bilim anlayışından farklılaşan en önemli özelliği toplumların kendi örgütlenmeleri içinde belli bilgilere ulaşmaları yanında bu bilgiler aracılığı ile kendi kaderleri üzerinde de etkili olmalarıdır. Bu insanın kendi tarihi içinde toplumsal olay ve sorunların çözümünde takındığı yeni tutumun ürünüdür. İnsanların doğa ve tarih önünde etkinlik kazanmaları ve etkinliklerinin bilinci bilim aracılığı ile insanlara yol gösterecek ve etkinliğini artıracak kuralların önem kazanmasıyla ilgilidir. İnsanlar toplum olayları ve sorunları böylece en geniş biçimde tartışmaya açmışlardır. Bizim oryantalizm ve garbiyatçılık konusuna bilim düzeyinde yaklaşımımız ve tutumumuz öncelikle bu yöndedir ve yöntem sorunuyla ilişkilidir. Bu elbet konuya son noktayı koymak değildir. Her yeni koşulda yeni değerlendirmelere ve zenginleştirmeye açıktır. Toplumlar arasında farklı çıkarlar ve yaklaşımlar olduğu sürece oryantalizm ya da garbiyatçılık konusunda tartışmada öne sürülen görüşlerden birisi ya da yeni bir görüş olarak kalması kaçınılmazdır.